

Η ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ (Π.Ε)

Δέσποινα Σουβατζή : Φυσιογνώστρια - Εκπαιδευτικός

Περίληψη

Το κείμενο περιλαμβάνει δύο μέρη:

A) Επιχειρεί συνοπτικά, την ταξινομική καταγραφή των αντιλήψεων των θεμελιωδών εννοιών της Π. Ε , και

B) Εξετάζοντας τη σχέση της Π.Ε με το Αναλυτικό πρόγραμμα, καταγράφει τα κοινά χαρακτηριστικά της Π.Ε με το μάθημα της Γεωγραφίας

A) Εισαγωγή

Αν θέλουμε να ανιχνεύσουμε νέες δυνατότητες για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, ίσως είναι πολύ σημαντικό, κοιτάζοντας προς τα πίσω - από τα θεμελιώδη κείμενα μέχρι σήμερα - να προσπαθήσουμε να καταγράψουμε, τις διαφορετικές αντιλήψεις και πρακτικές που κατά καιρούς αναπτύχθηκαν.

Μπορεί η ποικιλότητα των προσεγγίσεων να αποτελεί πρόβλημα;

Μήπως μπορούμε να τη θεωρήσουμε σαν αφορμή για κριτική ανάλυση, για συζήτηση και για εξέλιξη του θεσμού της Π.Ε;

Ταξινομική καταγραφή των αντιλήψεων για την Π.Ε

Η έννοια, η φιλοσοφία, οι στόχοι και τα χαρακτηριστικά της Π.Ε, οριοθετήθηκαν μέσα στα βασικά κείμενα που προκύψανε στις διεθνείς διασκέψεις, κατά τη δεκαετία του '70. Παρά το γεγονός της κοινής συναίνεσης στη διαμόρφωση τους, μέχρι σήμερα δεν φαίνεται να γίνονται αποδεκτά, αλλά ούτε και να κατανοούνται από όλους, με τον ίδιο τρόπο. (1)

Φαίνεται να αποδίδονται διαφορετικά περιεχόμενα σε θεμελιώδεις έννοιες της Π.Ε και αυτό συνεπάγεται και διαφορετικές προσεγγίσεις στην πράξη.

Αν δε προστεθεί και ο νέος προσανατολισμός, που με τον όρο «εκπαίδευση για τη βιώσιμη ανάπτυξη», χρησιμοποιείται σε ευρεία κλίμακα από τη δεκαετία του '90, η σύγχυση μεγαλώνει ακόμα περισσότερο.

- Τι περιεχόμενο και ποιες πρακτικές αντιστοιχούν στον νέο προσανατολισμό;
- Περιβαλλοντική Εκπαίδευση ή Εκπαίδευση για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη;
- Αλλαγή της συμπεριφοράς ή ανάπτυξη της κριτικής σκέψης;
- Προστασία της Φύσης ή ανάπτυξη της ικανότητας επίλυσης προβλημάτων;

Ερωτηματικά – Διλήμματα που έχουν να κάνουν με τις αντιλήψεις που διαμορφώνονται από τις ποικίλες και διαφορετικές ιδεολογίες που είναι συνυφασμένες με τις θεμελιακές έννοιες που συνιστούν την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, και είναι το Περιβάλλον από τη μια μεριά και η Εκπαίδευση από την άλλη.

Η έννοια της Π.Ε είναι στην πραγματικότητα μια αρκετά πολύπλοκη έννοια, καθώς εκφράζει μια προσπάθεια να συγκεραστούν πολλές ιδέες διαφορετικής προέλευσης.

Μια ταξινομική καταγραφή των αντιλήψεων που έχουν κατά καιρούς αναπτυχθεί τόσο για το Περιβάλλον όσο και για τη Εκπαίδευση αλλά και για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη είναι χρήσιμο να γίνει, καθότι αυτές επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τις παιδαγωγικές προσεγγίσεις και τις στρατηγικές των εκπαιδευτικών που εμπλέκονται με την Π.Ε

Η προσπάθεια ταξινομικής καταγραφής των διαφορετικών προσεγγίσεων μπορεί να αποτελέσει ένα σημαντικό εργαλείο στην βαθύτερη κατανόηση και την κριτική ανάλυση θεμάτων που αφορούν την εφαρμογή αλλά και την εξέλιξη του θεσμού της Π.Ε στο σχολείο.

1. Οι αντιλήψεις για το Περιβάλλον

Το μαζικό ενδιαφέρον για το Περιβάλλον που εκδηλώθηκε κατά τις δεκαετίες 60 με 70 και χαρακτηρίστηκε σαν «οικολογική κίνηση» ή «περιβαλλοντισμός», που αργότερα θα συνδεθεί με περισσότερο διευρυμένες αντιλήψεις για τον όρο, όπως «βιόσφαιρα» ή κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό και πολιτιστικό περιβάλλον, αποτελεί και την απαρχή για την διαμόρφωση και καθιέρωση αργότερα της Π.Ε.

Γιαυτό η καταγραφή των διαφορετικών αντιλήψεων που κατά καιρούς δέθηκαν με την έννοια του Περιβάλλοντος, βοηθάει να δούμε και τις διαφορετικές στρατηγικές που αναπτύχθηκαν στη σχέση «Άνθρωπος – Περιβάλλον»

Το Περιβάλλον κατά καιρούς προσδιορίστηκε είτε ως Φύση, είτε ως πόρος, είτε ως πρόβλημα, είτε ως ο τόπος που ζούμε, είτε ως βιόσφαιρα και τέλος ως κοινωνική διαδικασία. Ο παρακάτω Πίνακας (2) δείχνει και την στρατηγική στη σχέση Άνθρωπος - Περιβάλλον που αναπτύσσεται ανάλογα με το περιεχόμενο που δίνεται κάθε φορά στην έννοια.

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	
Αντιλήψεις	Στρατηγική
Το περιβάλλον ως Φύση	Πρέπει να το σεβαστούμε, να το διαφυλάξουμε
Το περιβάλλον ως πόρος	Πρέπει να το διαχειριστούμε σωστά
Το περιβάλλον ως πρόβλημα	Πρέπει να το λύσουμε
Το περιβάλλον ως τόπος που ζούμε	Πρέπει να το γνωρίσουμε, να το σχεδιάσουμε και να το φροντίσουμε
Το περιβάλλον ως βιόσφαιρα	Πρέπει να ζήσουμε όλοι μαζί τώρα και στο μέλλον (Global Education)
Το περιβάλλον ως κοινωνική διαδικασία	Πρέπει όλοι να εμπλακούμε (Άνθρωπος – Κοινωνία – Περιβάλλον)

Οι έξι αυτές κατηγορίες εννοιών μπορούν να θεωρηθούν και σαν το αποτέλεσμα μιας «εξέλιξης» της έννοιας του Περιβάλλοντος μέσα στο χρόνο. Συνυπάρχουν, μπορούν να συνδυάζονται τα χαρακτηριστικά τους και να εμπλουτίζεται ο πίνακας με άλλες νέες αντιλήψεις.

Οι συνδυασμοί αυτοί μπορούν να αναγνωριστούν τόσο στο λόγο όσο και στην πρακτική των εκπαιδευτικών.

Αναλύοντας ακόμα περισσότερο κάθε κατηγορία, μπορούν να προκύψουν άλλες, όπως π.χ ο παρακάτω Πίνακας (3) για την περίπτωση της αντίληψης του Περιβάλλοντος ως πρόβλημα.

ΠΙΝΑΚΑΣ II

Απόψεις σχετικά με τη λύση των Περιβαλλοντικών Προβλημάτων

Ατομικιστική	Τεχνοκρατική	Πολιτική
Τα περιβαλλοντικά προβλήματα είναι αποτέλεσμα λανθασμένης συμπεριφοράς των ατόμων	Τα περιβαλλοντικά προβλήματα είναι αποτέλεσμα της βιομηχανικής ανάπτυξης και του σύγχρονου τρόπου ζωής	Τα περιβαλλοντικά προβλήματα αντιπροσωπεύουν την σύγκρουση αξιών, συμφερόντων και επιλογών
Έλεγχος ή αλλαγή της ατομικής συμπεριφοράς προωθεί τις λύσεις	Η τεχνολογία μπορεί να προωθήσει λύσεις	Ο κοινωνικός μετασχηματισμός μπορεί να προωθήσει λύσεις

2. Τα εκπαιδευτικά παραδείγματα

Οι εκπαιδευτικές επιλογές στην Π.Ε έχουν κατά βάση να κάνουν με τις εκπαιδευτικές αντιλήψεις και θεωρίες του κάθε εκπαιδευτικού.

Για να κατανοήσει κανείς τις διαφορετικές αντιλήψεις που υπάρχουν και καταγράφονται και στο δεύτερο συστατικό που οικοδομεί την Π.Ε, την Εκπαίδευση, είναι σκόπιμο συνοπτικά να αναφερθεί στις εκπαιδευτικές ιδεολογίες που είναι συνυφασμένες σε κάθε εκπαιδευτικό μοντέλο που υπάρχει.

Η συνοπτική κατηγοριοποίηση των «εκπαιδευτικών παραδειγμάτων» όπως διαμορφώθηκε από κείμενα του W. Carr & St. Kemmis (4) σε συνδυασμό με άρθρα της L. Sauve (2), φαίνεται στον Πίνακα III.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΙΙΙ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Εκπαιδευτικό Παράδειγμα	Στρατηγική
Λογικό Εκπαιδευτικό Παράδειγμα	Δασκαλοκεντρική (Επικεντρωμένη στο Περιεχόμενο) (cognitive learning)
Ανθρωπιστικό Εκπαιδευτικό Παράδειγμα	Παιδοκεντρική (Επικεντρωμένη στη Διαδικασία) (affective learning)
Κοινωνικά κριτικό Παράδειγμα	Χειραφετητική Κριτική σκέψη Συνεργατική μάθηση

Το κυρίαρχο Εκπαιδευτικό Παράδειγμα στο δικό μας εκπαιδευτικό σύστημα είναι το Λογικό Παράδειγμα. Οι παιδαγωγικές και οι μεθοδολογικές επιλογές όμως των εκπαιδευτικών που εμπλέκονται με την Π.Ε, έχουν να κάνουν με τα δύο άλλα Εκπαιδευτικά Παραδείγματα. Γι αυτό και οι εκπαιδευτικοί, αντιμετωπίζουν ανυπέρβλητα εμπόδια στην εφαρμογή της Π.Ε στο σχολείο.

2. Για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη

Η βιώσιμη ανάπτυξη όπως προσδιορίστηκε κυρίως μέσα από την έκθεση Brutland είναι « η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να στερεί το δικαίωμα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες»

Η σύνδεση του περιβάλλοντος και της ανάπτυξης πρέπει να γίνει μέρος λοιπόν της περιβαλλοντικής θεματολογίας.

Αντιμετωπίζοντας βέβαια το Περιβάλλον είτε ως πόρο είτε ως πρόβλημα, υπήρχε πάντα η σύνδεση του περιβάλλοντος με την οικονομία.

Μπορεί όμως η «βιωσιμότητα» να επιτευχθεί χωρίς να συνεπάγεται και αλλαγές στα πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά συστήματα όπως και στο ήθος, στις αντιλήψεις και στις πρακτικές;

Με ποιόν τρόπο θα αντιμετωπίζονται τα θέματα του περιβάλλοντος και της Εκπαίδευσης, γίνεται επομένως συνάρτηση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών πλαισίων της ανάπτυξης.

Ο παρακάτω συνοπτικός Πίνακας ΙV (Calgary Latin American Study Group) παρουσιάζει τις διαφορετικές αντιλήψεις για τη βιώσιμη ανάπτυξη και με ποιόν τρόπο αυτές ενώνονται με την έννοια του περιβάλλοντος και τα μοντέλα της εκπαίδευσης.

ΠΙΝΑΚΑΣ IV
 Τυπολογία των αντιλήψεων για τη Βιώσιμη ανάπτυξη
 (Calgary Latin American Studies Group 1994) L.Sauve 1996

ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
<p style="text-align: center;">Διαρκής Ανάπτυξη Τεχνολογικές Καινοτομίες Οικονομία Της Ελεύθερης Αγοράς</p> <p style="text-align: center;">(Παραγωγικότητα, Ανταγωνιστικότητα) Οικονομία πάνω Από την Κοινωνία</p>	<p style="text-align: center;">Περιβάλλον ως πόρος</p> <p style="text-align: center;">(Ανάπτυξη, Διαχείριση – έλεγχος, Ποιότητα ζωής)</p>	<p style="text-align: center;">Λογικό Εκπαιδευτικό Παράδειγμα</p> <p style="text-align: center;">(Επιστήμη, Τεχνολογία, Θεσμικές διαδικασίες)</p>
<p style="text-align: center;">Η Ανάπτυξη μέσα σε μια Παγκόσμια τάξη</p> <p style="text-align: center;">(Η Οικονομική μεγέθυνση λύνει τα προβλήματα. Παγκόσμιοι κανόνες εμπορίου, κατανάλωσης, ρύπανσης, διανομής πλούτου)</p>	<p style="text-align: center;">Περιβάλλον ως βίοςφαιρα και ως δεξαμενή πόρων</p> <p style="text-align: center;">(Παγκόσμια Διαχείριση από Παγκόσμιους Οργανισμούς)</p>	<p style="text-align: center;">Λογικό Εκπαιδευτικό Παράδειγμα</p> <p style="text-align: center;">(Επιστήμη, Τεχνολογία, θεσμικές διαδικασίες Αλλά κριτική στο νεοφιλελεύθερο σύστημα)</p>
<p style="text-align: center;">Εναλλακτική Ανάπτυξη</p> <p style="text-align: center;">(Μετακίνηση σε κοινωνικές αξίες. Επιλογές που θα επιτρέπουν την ανάπτυξη βιώσιμων κοινωνιών)</p>	<p style="text-align: center;">Περιβάλλον ως κοινωνική διαδικασία</p> <p style="text-align: center;">Ανάπτυξη τοπικών κοινωνιών. Μείωση της εξάρτησης, αύξηση της Αυτονομίας</p>	<p style="text-align: center;">Κοινωνικά κριτικό Εκπαιδευτικό Παράδειγμα</p> <p style="text-align: center;">(Μετασχηματισμός της κοινωνικής πραγματικότητας)</p>
<p style="text-align: center;">Αυτόνομη Ανάπτυξη (Εγχώρια Ανάπτυξη)</p> <p style="text-align: center;">(Ανάπτυξη που θα έχει ρίζες στην πολιτιστική ταυτότητα κάθε περιοχής)</p>	<p style="text-align: center;">Περιβάλλον ως τόπο που ζούμε</p> <p style="text-align: center;">(Συλλογική υπόσταση της οικονομίας. Αλληλεγγύη)</p>	<p style="text-align: center;">Κοινωνικά κριτικό εκπαιδευτικό παράδειγμα</p> <p style="text-align: center;">(Οικοδόμηση της γνώσης στη βάση παραδοσιακών αξιών και της παραδοσιακής τεχνογνωσίας)</p>

Οι διαφορετικές τόσο οι θεωρητικές όσο και οι πρακτικές προσεγγίσεις μπορούν να συνυπάρχουν στην αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών θεμάτων στον ίδιο εκπαιδευτικό

Η ταξινομική καταγραφή των αντιλήψεων για κάθε έννοια, δεν συνεπάγεται κατηγοριοποίηση όσων εμπλέκονται με την Π.Ε.

B) Εισαγωγή

Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση εφαρμόζεται στα σχολεία σε προαιρετική βάση, τόσο για τους μαθητές όσο και για τους εκπαιδευτικούς και απασχολεί ένα πολύ μικρό ποσοστό μαθητών αλλά και εκπαιδευτικών σε σχέση με τον συνολικό μαθητικό και εκπαιδευτικό πληθυσμό, αλλά και με την κοινωνική αναγκαιότητα της επέκτασης των στόχων και των σκοπών της.(5) Επιπλέον αναπτύσσεται σαν δραστηριότητα έξω από το επίσημο πρόγραμμα του σχολείου.

Γιαυτό η σχέση της Π.Ε με τα αναλυτικά προγράμματα είναι ένα ανοικτό ζήτημα για το εκπαιδευτικό σύστημα και τους εκπαιδευτικούς που εμπλέκονται στο χώρο της Π.Ε

Μοντέλα ένταξης της Π.Ε στα Α.Π έχουν προταθεί πολλά κατά καιρούς (6), όπως;

1. *Το μοντέλο του εμβολιασμού* : Επαναδόμηση του περιεχομένου κάθε μαθήματος ώστε να ενσωματωθεί η περιβαλλοντική διάσταση του μαθήματος.
2. *Το Διεπιστημονικό μοντέλο* : σε δύο μορφές α)Εισαγωγή ενός καινούργιου μαθήματος πχ Περιβαλλοντικές σπουδές ή β) Διεπιστημονικές προσεγγίσεις στο ήδη υπάρχον Α.Π. Επιλέγεται ένα περιβαλλοντικό θέμα και οι εκπαιδευτικοί σε συνεργασία, προσθέτουν περιβαλλοντικές δραστηριότητες στα μαθήματα τους για την επεξεργασία του κοινού θέματος.
3. *Το ολιστικό μοντέλο*: Η μελέτη μιας φυσικής περιοχής με όρους οικοσυστήματος και «οικολογικής υγείας»

Αν δούμε τους παραπάνω τρόπους που η περιβαλλοντική εκπαίδευση μπορεί να γίνει μέρος του επίσημου προγράμματος του σχολείου, μπορούμε να αντιληφτούμε τις δυνατότητες που εξασφαλίζει για κάτι τέτοιο κυρίως το μάθημα της Γεωγραφίας μέσα στο Α.Π του σχολείου

Π.Ε και Γεωγραφία

Η Γεωγραφία είναι η μάθηση (7): α) για τον πραγματικό κόσμο
β) από τον πραγματικό κόσμο
γ) μέσα στον πραγματικό κόσμο.

Εν ολίγοις είναι η μελέτη της πραγματικότητας.

Μελετώντας μια καθορισμένη φυσική περιοχή οποιουδήποτε μεγέθους π.χ μια γειτονιά, μια πόλη, μια χώρα, μια ποικιλία επιστημών συνεισφέρουν στην κατανόηση των θεμάτων που την αφορούν.

Μερικά παραδείγματα: α) Μελετώντας το κράτος του Ιράκ σαν πετρελαιοπαραγωγό κράτος και εκτιμώντας το επίπεδο ανάπτυξης αυτής της χώρας, δεν μπορεί παρά να κάνεις χρήση των επιστημών, της Κοινωνιολογίας, της Οικονομίας και της Πολιτικής.

β) Για να κατανοήσεις την περιπετειώδη Ιστορία της Κύπρου δεν μπορεί παρά να αναφερθείς στη Γεωγραφική της θέση γ) Για την κατανόηση της Αρχιτεκτονικής της

Ιαπωνίας δεν μπορείς παρά να πάρεις υπόψη σου τις γεωφυσικές συνθήκες στην περιοχή (σεισμοί, ηφαίστεια κλπ)

Η συνάντηση σχεδόν όλων των επιστημών σε ένα και μόνο μάθημα δίνει μεγάλες δυνατότητες για την ανάπτυξη των στόχων της Π. Ε

Για να γίνει αυτό καλύτερα κατανοητό συνοπτικά καταγράφονται **τα κοινά χαρακτηριστικά Γεωγραφίας και Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης**, που είναι:

- Η μελέτη της Πραγματικότητας
- Η μελέτη των αλλαγών
- Η εξέταση των αλληλεπιδράσεων και της αλληλεξάρτησης
- Η Διεπιστημονική προσέγγιση
- Η Ολιστική προσέγγιση (Συστήματα)

Μπορεί να υπάρχει δυνατότητα αναδόμησης του περιεχομένου όλων των μαθημάτων προς μια περιβαλλοντική κατεύθυνση, αλλά η ίδια η δομή του περιεχομένου του μαθήματος της Γεωγραφίας έχοντας τα παραπάνω χαρακτηριστικά, μπορεί να συνεισφέρει σημαντικά και για όλους τους μαθητές στην ανάπτυξη της περιβαλλοντικής συνείδησης.

Βιβλιογραφία

1. Παπαδημητρίου Βάσω (1998) «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Σχολείο – μια διαχρονική θεώρηση» εκδόσεις τυπωθήτω Γ. Δαρδανός, Αθήνα (σελ. 96)
2. Sauvé L. (1996) ‘Environmental Education and Sustainable Development: A Further Appraisal’, *Canadian Journal of Environmental Education*, 1: 7-33
3. Ballantyne R. and J. Packer (1996) ‘Teaching and learning in Environmental Education: Developing Environmental Conceptions’, *The Journal of Environmental Education*, 27(2): 25-32
4. Carr W & Kemmis St. (1986) “Becoming Critical” Deakin University. The Falmer Press
5. Περδίκης Γ. (1994) «Τα προγράμματα Π.Ε σε Γυμνάσια – Λύκεια του νομού Πιερίας – κριτική παρουσίαση και μια ενδεικτική περίπτωση». *η Λέσχη των εκπαιδευτικών* Τεύχος 7 (σελ 19-21)
6. Γεωργόπουλος Αλ.-Τσαλίκη Β. (1993) «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση» Αθήνα, εκδόσεις Gutenberg (σελ 57-63)
7. University of East Anglia – School of education and professional development PGCE course in teaching Geography . Student course guide 1998/1999